

Korte lesomschrijving

In deze les staat de vensterplaat over de Romeinse Limes centraal. De leerlingen ontdekken aan de hand van deze interactieve vensterplaat dat Nederland ten zuiden van de rivier de Rijn van 47 tot ca. 400 na Christus Romeins gebied was en wat dat voor ons land betekend heeft.

De aflevering die *Het Klokhuis* maakte over de Romeinse Limes biedt een duidelijke en aansprekende introductie op de Romeinse tijd in Nederland.

Titel De Romeinse Limes

Vak geschiedenis

Canonvenster De Romeinse Limes

Tijdvak Tijd van Grieken en Romeinen

Tijd/duur 1 lesuur

Doelgroep basisonderwijs groep 5 t/m 8

Groeperingsvorm klassikaal of in groepjes

Leerdoelen

Aan het einde van de les weten de leerlingen:

- wanneer er Romeinen in ons land waren, hoe we de grens van het Romeinse rijk noemen en welke rivier de noordgrens van het rijk vormde.
- dat de Romeinen een groot en sterk leger hadden om de grens te bewaken én dat er ook Germanen in meevochten.
- waar het grootste Romeinse legerkamp in Nederland was en hoe dat heette.
- dat de mensen hier veel geleerd hebben van de Romeinen. Ook kunnen zij hier enkele voorbeelden van noemen.

Benodigde voorkennis niet van toepassing

Randvoorwaarden

- internet
- voor elke leerling een werkblad
- (kleur)potloden

Beoordeling aan de hand van de bespreking van het werkblad.

Lesactiviteiten

Introductie

U kijkt ter introductie met uw leerlingen naar de aflevering die *Het Klokhuis* maakte over de Romeinse Limes. Vooraf laat u uw leerlingen op het digibord foto's van enkele Romeinse voorwerpen zien (muntjes, glaswerk, spiegels of wapens bijvoorbeeld). Weten de leerlingen uit welke tijd

deze voorwerpen komen? U laat een paar leerlingen aan het woord en laat ze hun antwoord motiveren. U vertelt hen dat de voorwerpen allemaal uit de Romeinse tijd komen en dat ze nu een aflevering van het Klokhuis hierover gaan kijken.

Kern

Na het kijken van de aflevering van *Het Klokhuis*, zet u de interactieve vensterplaat over de Romeinse Limes op uw digiboord. U vraagt kort een paar leerlingen of ze, n.a.v. wat ze in de Klokhuisaflevering gezien hebben, al wat kunnen vertellen over wat ze op de plaat zien. Daarna neemt u uw leerlingen mee op ontdekkingsstocht, want op deze interactieve vensterplaat is van alles te ontdekken. Wat? Dat leest u in de achtergrondinformatie hieronder.

Afsluiting

De leerlingen maken zelfstandig of in groepjes de vragen van het werkblad. Daarna bespreekt u de antwoorden met de leerlingen.

Benodigheden (via entoen.nu)

- Klokhuisaflevering De Romeinse Limes
- Interactieve vensterplaat De Romeinse Limes
- Leerlingenwerkblad De Romeinse Limes
- Deze handleiding

Antwoorden op werkbladvragen

1a) 3000 v.C. - 500 n.C b) De Rijn c) Als transportrivier.

2a) Noviomagus/Nijmegen/twaalfduizend b) Het kamp lag op een heuvel, waardoor er een goed uitzicht was over de omgeving.

3a) waar/niet waar/waar/niet waar/niet waar/waar b) Ter beoordeling van de leerkracht.

4a) bibliotheek/kasteel/cirkel/familie/letter/straat. b) Ter beoordeling van de leerkracht. c) De Romeinen maakten veel goede spullen. Die spullen worden nu nog opgegraven door archeologen.

Achtergrondinformatie

Het gebruik van de vensterplaat

De kern van deze les is de vensterplaat over de Romeinen. De vensterplaat is een hulpmiddel om informatie over de Romeinse tijd in Nederland aan uw leerlingen over te brengen. De plaat biedt verschillende manieren om dat te doen. Zo kunt u de les afstemmen op de behoeften van u en uw leerlingen.

In de vensterplaat zijn allerlei elementen interactief gemaakt. Deze zijn gemarkeerd met een *i*. Wanneer u op zo'n element klikt, verschijnt er informatie over één bepaald thema in de vorm van een clip, geluidsfragment of afbeelding. Hierbij staat een korte tekst ter introductie. Wie meer wil weten, kan de 'lees meer'-knop aanklikken. Er verschijnt dan een uitgebreidere tekst. U kunt ervoor kiezen om aan de hand van de vensterplaat zelf over de Romeinen te vertellen, maar de leerlingen kunnen ook zelfstandig of in groepjes de plaat ontdekken. Alle teksten zijn namelijk geschreven op het niveau van leerlingen uit groep 5 t/m 8. Verder staan in deze handleiding enkele suggesties voor een klassengesprek.

Hieronder vindt u een overzicht van alle interactieve elementen en bijbehorende teksten. De interactieve elementen kunnen in willekeurige volgorde worden aangeklikt, maar voor een klassikale les is de volgorde zoals hieronder weergegeven het meest geschikt.

i Romein op paard

Onderwerp: Romeinen in ons land

Beeld: Schooltv Beeldbankclip 'Romeinen in ons land'

Informatie: Ongeveer tweeduizend jaar geleden veroveren de Romeinen uit Italië vele landen in Europa en Noord-Afrika. Zo ontstaat het grote Romeinse Rijk. Ook de zuidelijke helft van Nederland hoort bij dit rijk. Van 47 tot ongeveer 400 na Christus is Nederland ten zuiden van de rivier de Rijn van de Romeinen.

Letterlijke tekst uit de clip: De Romeinen kwamen uit Rome. De keizers van Rome wilden veel macht. Daarom veroverden de Romeinen zo'n 2000 jaar geleden grote delen van Europa en Noord-Afrika. Ook ons land werd door de Romeinen veroverd. Maar niet helemaal. De Germanen die in het noorden woonden waren te sterk. De Rijn werd de grens van het Romeinse Rijk. De Germanen en Romeinen dreven ook handel met elkaar.

De Romeinen brachten veel spullen die de Germanen niet kenden. Zo namen ze vruchten mee uit Zuid-Europa, zoals perziken, vijgen en druiven. Maar ook kippen. Nieuw voor de Germanen waren ook spiegels, messen, lepels en glas. Om al die spullen te betalen gebruikten de Romeinen geld. Dat was ook nieuw voor de Germanen. Tot dan toe betaalden die elkaar door spullen te ruilen. De Romeinen gebruikten een nieuwe vinding om aardewerk te maken: de draaischijf. Op één zo'n draaischijf kon je wel 150 potten per dag draaien. Het aardewerk werd in fabrieken gebakken. De Romeinen hebben ons ook leren schrijven. Met een stylo, een soort pen, schreven ze in was. Er ontstonden nieuwe woorden in het Nederlands: kasteel van castellum, straat van via strata en nog een heleboel andere woorden. Zowel de Germanen als de Romeinen hadden goden. De Germanen eerden hun goden in de buitenlucht. De Romeinen bouwden tempels voor hun goden. Terwijl de Germanen in hutten van leem, hout en riet woonden, bouwden de Romeinen in de heuvels van Limburg villa's. Een villa was een huis zoals ze die in de omgeving van Rome bouwden, met een aparte woonkamer, eetkamer en slaapkamers. Om het huis te verwarmen legden de Romeinen de vloer op zuiltjes van steen. Daaronder verwarmden ze lucht. Vloerverwarming dus. De Romeinen kenden ook al het badhuis. Hier wisten de Romeinen zich. Er waren koud-, lauw- en warmwater baden. En sauna's, en je kon je er lekker laten masseren. Er waren ook toiletten in één grote ruimte. Gezellig! Na ongeveer 200 jaar kwam er een eind aan de Romeinse tijd in ons land.

i Rivier de Rijn

Onderwerp: De Romeinse Limes

Beeld: Kaart Romeinse Limes

Informatie: Tweeduizend jaar geleden trekken Romeinse soldaten Nederland binnen. In Nederland wonen dan al mensen: de Germanen. Die vechten natuurlijk terug. De Romeinen komen niet verder dan de rivier de Rijn. De Rijn wordt de noordgrens van het Romeinse Rijk. In het Latijn, de taal van de Romeinen, heet zo'n grens de 'Limes'.

Lees meer

De Rijn is een perfecte grens. Hij is goed te verdedigen, want de vijand komt er niet makkelijk langs. Langs de oevers van de Rijn bouwen de Romeinen forten, wachtposten en legerkampen. Zo verdedigen ze hun rijk tegen aanvallen van hun vijanden uit het noorden.

i Romeinse wachttorens

Onderwerp: Romeinse wachttorens en legerkampen

Beeld: Foto van een Romeinse wachttorens

Informatie: Overal langs de Limes bouwen de Romeinen forten, wachtposten en legerkampen om hun rijk te verdedigen tegen de Germaanse stammen uit het noorden. Om de paar kilometer zetten de Romeinen wachttorens neer. Die staan precies zo ver uitelkaar, dat de soldaten naar elkaar kunnen seinen. Zo waarschuwen ze elkaar voor de vijand.

Lees meer

In de meeste Romeinse legerkampen wonen een paar honderd Romeinse soldaten. Maar bij Nijmegen bouwen de Romeinen een kamp voor maar liefst 2 legioenen. Dat zijn wel 12.000 soldaten!

Je kunt vast bedenken wat een indruk die maken op de Germanen: 12.000 getrainde Romeinse soldaten met blinkende helmen, schilden en zwaarden.

Het kamp heet Noviomagus. De Romeinen bouwen het op een heuvel. Zo hebben ze een goed uitzicht over de omgeving en kunnen ze vijanden al van verre zien aankomen.

i Groep Romeinse soldaten

Onderwerp: Het Romeinse leger

Beeld: Foto van een groep Romeinse soldaten

Informatie: De Romeinen hebben een groot en sterk leger. Het is het eerste echt goed georganiseerde beroepsleger. Romeinen vechten als georganiseerde groep. Zo zijn ze ijzersterk en winnen van iedereen. Het Romeinse Rijk is natuurlijk niet vanzelf zo ontzettend groot geworden.

Lees meer

De Romeinen vechten niet zomaar. Ze hebben eerst goed nagedacht en een plan gemaakt. Het leger is verdeeld in legioenen. Een legioen bestaat uit 6000 soldaten.

De soldaten moeten gehoorzaam zijn aan de leider. Ook moeten ze in een goede conditie zijn. Daarom lopen ze heel veel en ver. Dat doen ze in een strakke rij, met hun zware uitrusting aan.

Tijdens een gevecht staan de Romeinse soldaten in drie rijen opgesteld. De Romeinen beschermen zich met hun schilden.

Worden ze van alle kanten aangevallen? Dan gaan ze in een vierkant staan en houden ze hun schilden dicht tegen elkaar aan. Tussen hun schilden steken ze hun speren uit.

En worden ze met pijl en boog aangevallen? Dan houden

ze de schilden boven hun hoofden, zodat ze niet door de pijlen van de vijand geraakt worden.

i Romeinse soldaat

Onderwerp: Soldaat in het Romeinse leger

Beeld: Afbeelding Romeinse soldaat

Informatie: In het hele Romeinse Rijk houden soldaten de boel goed in de gaten. Ook in Nederland zijn er duizenden Romeinse soldaten. Er zitten ook Germanen in het Romeinse leger. Je verdient er namelijk veel geld en je hebt dan veel aanzien.

Lees meer

Een Romeinse soldaat is goed getraind. Hij heeft een blinkende helm op en draagt een harnas op zijn borst. Verder heeft hij een wollen hemd en een korte mantel aan en loopt hij op sandalen. Die sandalen hebben noppen onder de zolen. Zo kun je niet zomaar uitglijden. Voor het vechten heeft de soldaat een zwaard en een speer. Ook heeft hij een schild om zichzelf te beschermen.

Suggestie voor klassengesprek: Als soldaat in het Romeinse leger verdiende je veel geld en had je veel aanzien. Het was eigenlijk een topbaan. Heb je als soldaat nu nog steeds zoveel aanzien volgens uw leerlingen? Waarom wel of niet? Wat zijn de topbanen anno nu volgens uw leerlingen? Kunnen ze enkele voorbeelden noemen?

i Romeins schip

Onderwerp: De Rijn was ook transportrivier

Beeld: Foto van de resten van een Romeins schip

Informatie: De Rijn is niet alleen een perfecte grens. De rivier is ook erg handig om spullen over te vervoeren. Per boot vervoeren de Romeinen hun voorraden af en aan. Bij Woerden hebben archeologen de resten van zo'n Romeins schip opgegraven. Het is zo'n 30 meter lang.

i Romeinse weg

Onderwerp: Romeinse wegen

Beeld: Foto Romeinse weg

Informatie: Ken je de uitdrukking 'Alle wegen leiden naar Rome'? De Romeinen leggen in heel hun rijk wegen aan van steen. De soldaten kunnen zich zo gemakkelijk verplaatsen naar iedere uithoek, om de rust te bewaren en het Romeinse rijk bijeen te houden. Al die wegen leiden

uiteindelijk naar... Rome, de hoofdstad van het Romeinse Rijk.

Lees meer

Wegen van steen zijn heel bijzonder in die tijd. De Germanen hebben geen verharde wegen, maar kronkelpaden van zand. Ook hun bruggen zijn niet van steen, maar van hout.

i Romeinse mijlpaal

Onderwerp: Een Romeinse mijlpaal

Beeld: Foto van een Romeinse mijlpaal

Informatie: Dit is een Romeinse mijlpaal. Mijlpalen waren wegwijzers, de ANWB-borden van die tijd. Wij gebruiken het woord nu ook nog steeds, maar dan voor een belangrijke gebeurtenis in je leven. Je zwemdiploma halen is bijvoorbeeld een mijlpaal.

i Romeins badolieflesje

Onderwerp: Romeinen maken veel goede spullen

Beeld: Romeins badolieflesje

Informatie: De Romeinen maken veel goede spullen. Hierdoor is er ook veel goed bewaard gebleven, zoals dit Romeinse badolieflesje bijvoorbeeld. Het ziet eruit alsof je het nu nog gewoon in de winkel zou kunnen kopen. Maar het is wel tweeduizend jaar oud!

Lees meer

We weten nu zoveel over het Romeinse Rijk omdat er uit die tijd zoveel goed bewaard is gebleven. Archeologen graven nu (tweeduizend jaar later) langs de Limes nog steeds spullen op uit de Romeinse tijd. Niet zo lang geleden vonden ze bijvoorbeeld de resten van een wachttorens en twee schepen bij Leidsche Rijn, een nieuwe wijk van Utrecht.

i Romeinse munt op de grond

Onderwerp: Veel geleerd van de Romeinen

Beeld: Foto Romeinse munt

Informatie: De Romeinen zijn hun tijd ver vooruit. Ze nemen allemaal dingen mee die de mensen hier nog niet kennen. De Romeinen betalen bijvoorbeeld met geld. Dat is nieuw in die tijd, want de Germanen betalen elkaar door spullen te ruilen.

Lees meer

Behalve geld nemen de Romeinen nog veel meer spullen mee die nieuw zijn voor de mensen hier. Wat dacht je van spiegels, messen en glas bijvoorbeeld? Of van

kippen of vruchten uit Zuid-Europa, zoals perziken, vijgen en druiven? Die kennen we nu allemaal dankzij de Romeinen!

De Romeinen bouwen hier ook de eerste echte stevige huizen van steen, met dakpannen. En ze leggen de eerste rioleringen aan.

Ook leren de Romeinen de Bataven schrijven. Met een stylo, een soort pen, schrijven ze in was. Veel woorden die we nog altijd gebruiken, stammen uit de Romeinse tijd: kasteel van *castellum*, straat van *via strata*, en nog veel meer.

Suggestie voor klassengesprek: De Romeinen brachten veel spullen mee die de mensen hier nog niet kenden en die we nog steeds gebruiken. De leerlingen hebben bij vraag 4b op hun werkblad enkele dingen genoemd. Welke dingen vinden zij het meest belangrijk? Kunnen ze hun antwoord motiveren?

Kijk ook eens op www.entoen.nu/romeinselimes voor nog meer clips en afbeeldingen bij het canonvenster De Romeinse Limes.

Daar vindt u ook (jeugd)literatuur, links naar gerelateerde websites en informatie over de andere canonvensters.

